

**АНГЛІЙСЬКА КАТОЛИЦЬКА СПІЛЬНОТА
ТА ЇЇ РЕЛІГІЙНО-ПОЛІТИЧНІ ПОГЛЯДИ
ЗА ПРАВЛІННЯ ЕЛІЗАБЕТ І ТЮДОР (1558–1603 рр.)**

Софія Побуцька

**ENGLISH CATHOLIC COMMUNITY
AND ITS RELIGIOUS-POLITICAL VIEWS
DURING THE REIGN OF ELIZABETH I TUDOR (1558–1603)**

Sofia Pobutska

The article analyzes the religious-political doctrine of «English Catholicism» during 1558–1603. The topicality of the topic is that at the current stage in British historical science, the results of the Reformation are ambiguously presented in relation to the appearance in the country of various currents of religious intolerance, religious-political views of the Catholic community, as well as the problem of the royal power's relationship with it remains debatable.

In the course of the study, the origins of the religio-political doctrine of «English Catholicism» were analyzed on the basis of available scientific publications on the topic and documents that reflect the point of view of English Catholics on various issues. It was also possible to determine what caused certain ideas, for example, political non-resistance and selected criticism of the Catholic community. Attention was focused on the problem of the royal power's attitude towards Catholics at various stages. It was possible to determine the reasons for the position of the royal court in relation to the latter. Emphasis was also placed on the influence it had on the tactics of the Catholic community.

It was possible to find out what was connected with the gradual transformation of the religio-political doctrine of «English Catholicism». The subsequent change in the position of the royal power in relation to Catholics was also analyzed.

Particular emphasis was placed on the views of the English Catholic community and their differences as a result of the split within it. It was also established which Catholic principles remained unchanged throughout the reign of Elizabeth I Tudor and found out what caused this.

It was possible to determine the prospects for further research, which consists in clarifying the reasons for the defeat of English Catholics as a result of the late Reformation and comparing the religious and political views of the English Catholic community with the principles followed by Catholics on the continent, the tactics of supporters of radical Protestantization of the country, and the position of supporters of the Church of England.

Keywords: Catholic community, religious-political doctrine, Catholic faction, royal power, apostasy, tactics.

Результати Реформації як загальноєвропейського феномену частково або кардинально відрізнялися у кожній країні відповідно до локальних особливостей та тенденцій попереднього історичного розвитку.

Під час правління Елізабет І Тюдор в Англії було завершено розробку основних організаційних та ідеологічних принципів державної церкви, що зумовлювалось здійсненням протестантизації країни «зверху», під безпосереднім контролем корони. Попри це, у британській історичній науці станом на сьогодні неоднозначно представлені результати пізньої Реформації стосовно появи в країні різнорідних течій релігійної нетерпимості та переміщення англійської католицької спільноти в ряди конфесійної меншості. Дискусійним також залишається питання взаємовідносин між королівською владою і католиками та релігійно-політичних поглядів ос-

танніх, що вимагає більш глибокого аналізу. Це є важливим і в контексті того, що в сучасному світі посилюються проблеми, пов'язані із співіснуванням на одній території різних конфесій та неоднаковим їхнім трактуванням тих чи інших християнських постулатів і традицій.

Історіографія проблеми релігійної нетерпимості в період правління Елізабет I Тюдор, головним чином британська та американська, визначається своєю різноманітністю.

Питання англійської Реформації першопочатково порушували релігійні діячі останньої третини XVII – першої XVIII ст., такі як Дж. Барнет (Burnet 1679) та Дж. Страйп (Strype 1721). У них був конфесійний підхід, відмінний від наукового, що характеризувався упередженим ставленням до католицизму. У працях здебільшого міститься опис подій раннього етапу англійської Реформації, який не доведений до елізаветинського періоду або охоплює його тільки до 1575 року (Strype 1721).

Інтерес до проблеми католицизму в Англії під час правління Елізабет I Тюдор простежується в середині XIX ст. Цьому значною мірою посприяла публікація вилучених із архівів джерел, основу яких складали документи, у яких висвітлювалась релігійна політика королівської влади, листування та мемуарів членів католицької спільноти, програмні документи католицького руху тощо. Домінуючий тогочасний суспільний погляд на католицизм відображений у праці А. Діккенса (Dickens 1964). Попри те, що автор в цілому розглядає проблему англійської Реформації, важливою його заслугою є поділ «англійського католицизму» на два періоди: до та після 1575 р. Окрім цього, автор порівнює становище англійських католиків під владою Елізабет I Тюдор та Генріха VIII. Проте, у дослідженні відсутній аналіз проблеми релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму», її витоків та трансформації на різних етапах. Воно здебільшого базується на описі самого католицького руху в період пізньої англійської Реформації.

У 60-х рр. XX ст. британські вчені порушували у своїх працях проблему характеру «елізаветинського католицизму». Це, зокрема, стосується дослідження Дж. Боссі (Bossy 1962). Автор також порівнює цю проблему із попереднім періодом англійської Реформації, що стосується правління Генріха VIII та Едуарда VI. Окрім цього, йому належить концепція так званого «сеньйоріального католицизму». Проте, вона обґрунтована дослідником недостатньо, що спричинило її подальшу критику з боку інших вчених.

У 80-х рр. XX ст. об'єктом наукового пошуку стала проблема відмінності між англійськими католиками-емігрантами (здебільшого священиками) та тими, що проживали на території Англії в період пізньої англійської Реформації. Це можна простежити в дослідженні Кр. Хейга (Haigh 1982). Вчений дійшов висновку, що між вищезгаданими категоріями було більше спільних рис, ніж відмінних. Проте, автор не порівнював релігійно-політичні погляди англійських католиків із позицією державної церкви та ідеями прихильників радикальної протестантизації.

На початку XXI ст. у західній історичній науці посилюється інтерес до проблеми соціально-майнового положення англійських католиків. Це, зокрема, стосується монографії У. Трімбла (Trimble 2001). Дослідження охоплює весь період правління Елізабет I Тюдор, дозволяє визначити приблизну кількість англійських католиків в різний період. Однак, автор не порушує питання того, який вплив соціально-майнове положення католицької спільноти мало на її лояльність до королівської влади чи відступ від неї.

У кінці XX – на початку XXI ст. серед британських та американських дослідників також посилюється інтерес до тюдорівського двору. Досить часто ця проблема ставала частиною ширшого за хронологічними рамками дослідження. Це стосується праці Л. Пекка (Pesk 1982). Автор, аналізуючи проблему патронажу та політики при дворі Джеймса I, у порівняльному контексті визначає місце католицької спільноти при елізаветинському дворі. Проте, у роботі не міститься згадок про інші верстви англійських католиків.

Протягом другого десятиліття XXI ст. в американській історичній науці предметом дослідження стало комплексне вивчення політичного, економічного, суспільного та релігійного життя англійської католицької спільноти крізь призму її відносин із монархом та королівським двором. Це можна простежити на прикладі дисертації М. Д. Лейна (Lane 2015). Заслугою дослідника є трактування англійської католицької спільноти як одного з проявів релігійного інакодумства та чітка диференціація між протестантськими нонконформістами та релігійними відступниками (католиками). Проте, праця охоплює період 1570–1595 рр. Тобто відсутній аналіз цієї проблеми на попередніх етапах правління Елізабет I Тюдор.

Дослідження Р. Е. Скаллі стосується питання єзуїтських місій в Англії часів Елізабет I Тюдор протягом 1580–1603 років (Scully 2011). Основний акцент зроблено на географії та соціальній топографії католицької євангелізації в окреслений період. Це дозволяє з'ясувати, наскільки впливовою силою були католицькі місії на території Англії після 1570 року.

У праці Е. Мюллер загалом піднімає питання політичного устрою, віри і опору релігійного та політичного в Англії після відлучення Елізабет I Тюдор від церкви в 1570 році (Muller 2020). Важливим є те, що дослідник вживає термін «Постреформаційна Англія» для позначення окресленого періоду, що стало причиною численних дискусій в історичній науці. Ця праця також дає можливість простежити проблему опору після 1570 року. Проте, вона не охоплює попередній період, що є важливим загалом для вивчення проблеми католицьких протестів в Англії під час правління Елізабет I Тюдор.

Дослідження Ф. Е. Сміт стосується загального питання транснаціонального католицизму в Англії тюдорівської епохи (Smith 2022). Праця охоплює 1530–1580-ті роки. В цілому дослідження дозволяє з'ясувати позицію англійських колишніх емігрантів, котрі повернулися на свою батьківщину в період правління Марії I Тюдор, після приходу до влади Елізабет I Тюдор. Хоча й праця частково охоплює Єлизаветинську епоху, проте основний акцент зроблено на розвитку англійської Реформації в ранній період.

Отже, попри чималий науковий доробок, релігійно-політична доктрина «англійського католицизму», її витоки та поступова трансформація, а також ставлення королівської влади у відношенні до католицької спільноти та її поглядів, що охоплює період 1558–1603 рр., не були предметом окремого дослідження.

Для розгляду проблеми було використано збірники документів, які мають значну цінність для реконструкції діяльності королівського двору, його складу. Серед них: Календар Державних Паперів і Рукописів (Calendar of State Papers and Manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice and other libraries of Northern Italy 1581–1591 1894), Календар Державних Документів і Державних Листів (Calendar of State Papers of letters and state papers relating to English affairs of the reign of Elizabeth 1587–1603 1899).

Не менш важливими були королівські та парламентські акти, папські булли, королівські прокламації та статuti, а також офіційні символи віри. Серед них: акт про королівську супрематію (Elizabeth's Supremacy Act 1559 1896) та акт про введення єдиного порядку богослужіння (Elizabeth's Act of Uniformity 1559 1896). Вони допомагають визначити основу подальших обмежень для діяльності релігійних відступників (католиків). У ході дослідження було також проаналізовано папську буллу «Regnans in Excelsis» (Regnans in Excelsis Excommunicating Elizabeth I of England 1570). Вона дозволяє простежити позицію папства та ставлення англійської католицької спільноти до неї та англійського монарха відповідно. Важливо було залучити закони про відступництво, прийняті урядом у пізній період правління Елізабет I Тюдор. Серед них: Акт проти примирення з Римом 1581 (Strype 1824, p. 120), Акт проти папістських (папських) відступників 1593 р. (Jones 1982, p. 84). Вони дають можливість з'ясувати, як змінилася політика королівської влади у відношенні до католиків у пізній період правління Елізабет I Тюдор.

Необхідно було проаналізувати і трактат кардинала Аллена 1584 р. (Allen 1914). Він дозволяє простежити точку зору англійської католицької спільноти на різноманітні релігійні та політичні проблеми. Не менш важливим анонімний трактат «Держава Лестера» (Leicester's Commonwealth: The Copy of a Letter Written by a Master of Art of Cambridge (1584) and Related Documents 1985). Він дає можливість з'ясувати особливості розгрому католицької опозиції при елизаветинському дворі.

Метою статті є аналіз релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму», її витоків, особливостей трансформації на різних етапах кризь призму політики королівського двору у відношенні до католиків. Розгляд цих аспектів є важливим у зв'язку із тим, що, попри чималий науковий доробок, в історії англійської Реформації залишається низка невирішених та дискусійних питань, а також у контексті сучасних проблем, що стосуються співіснування різних релігійних конфесій.

У ході дослідження було використано окремі загальнонаукові та спеціально історичні принципи, підходи і методи. Зокрема, методологія головним чином базується на принципі історизму, який дозволяє здійснювати аналіз обраних подій, фактів і явищ кризь призму стандартів і пріоритетів епохи, що досліджується, не допускаючи при цьому їхньої модернізації (релігійних і політичних подій на території Англії та інших держав, що мали вплив на хід англійської Реформації у період 1588–1603 рр.). Принцип наукової неупередженості дає можливість, перш за все, об'єктивно аналізувати письмові документи, що відображають релігійно-політичні погляди тогочасної англійської католицької спільноти та ставлення до неї з боку королівської влади. Мікроісторичний підхід дозволяє в окремих фактах простежити наявні в них ментальні засади тогочасних англійських католиків та католиків на континенті. Типологічний і системний підходи допомагають здійснити аналіз історіографії проблеми, виділити проблеми, невирішені науковцями та систематизувати джерельну базу дослідження.

Використання просопографічного методу дає можливість отримати матеріали для спостережень за різноманітними практиками і стратегіями тогочасної англійської католицької спільноти та католиків на континенті.

З-поміж спеціально наукових методів слід виокремити історико-динамічний, який допомагає прослідкувати зміни в політиці королівського двору у відношенні до вірувань і релігійних практик меншості та трансформацію релігійно-політичної доктрини останньої на різних етапах. Не менш важливим є використання історико-генетичного методу, що дозволяє простежити причинно-наслідкові зв'язки і закономірності еволюції релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму».

В англійській історіографії немає єдиної думки стосовно кількості католиків на момент приходу до влади Елізабет I Тюдор. Згідно даних англійського історика та соціолога Дж. Бокля в окреслений період вони становили половину від населення країни (Buckle 2011, р. 13). Проте, інші науковці, зокрема У. Трімбл, вважають, що кількість англійських католиків тоді складала тільки його двадцяті частину (Trimble 2001, р. 46). Такої думки дотримується і дослідник Ф. Е. Сміт. Його висновок базується на тому, що більша частина англійських католиків, котрі емігрували зі своєї батьківщини під час реформаційних процесів Генріха VIII, не повернулася назад з приходом до влади Марії I Тюдор (Smith 2022, р. 15). Приблизну кількість англійських католиків Єлизаветинського періоду можна встановити на основі аналізу основних тенденцій розвитку католицизму в країні в окреслений період.

Вищезгаданий британський дослідник Дж. Діккенс умовно розділяє історію «єлизаветинського католицизму» на два періоди, перший із яких охоплює 1560–1570-ті рр. та характеризується в'ялим і безініціативним виживанням (Dickens 1964, р. 80). Можна простежити, що початковий етап розвитку релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму» припадає на 1559-й – 1570-й рр. Відомо, що її основоположниками були богослови-емігранти із Кембриджа та Оксфорда, які заснували власну спільноту при університеті Лувену. Відповідно сучасники називали їх «лувеністами» (Read 1964, р. 120). Серед них найвизначнішими були: Т. Дормен, Д. Растелл та Т. Хардінг. Аналізуючи лувенську публіцистику, можемо встановити, що головні ідеї першопочатково стосувалися політичного неспротиву (Allen 1914, р. 21). Це свідчить про те, що англійські богослови-емігранти на ранньому етапі правління Елізабет I Тюдор вважали необхідністю виразити лояльність до королеви, відмовившись підтримувати опозицію. На їхню думку, бунт був винятковою справою протестантів.

На основі вищевикладеного можна припустити, що англійські католики з самого початку плекали надії на повернення їхнього правителя в лоно католицизму. У контексті цього необхідно з'ясувати, чим була викликана ідея політичного неспротиву.

Під час відкриття сесії парламенту 25 січня 1559 р. наказом королеви було постановлено, що при обговоренні релігійного питання не може бути місця для таких лукавих термінів, як «папіст» та «єретик», оскільки вони поставали вкрай ворожими у відношенні до згоди та єдності, життєво важливими в окреслений період (Lane 2015, р. 160). Це свідчить про те, що початковий етап єлизаветинського реформування англіканської церкви для католицької спільноти постав часом мовчань і спостережень за подальшим розвитком подій. Вона прагнула усвідомити, якою врешті-решт буде релігійна позиція Елізабет I Тюдор. Не можна пропустити того, що старше покоління англійської католицької спільноти було свідком частих релігійних коливань урядів, починаючи від Генріха VIII до Мері I Тюдор. Протягом 1560-х рр. англійські католики не заперечували сплату десятини чи надання допомоги в ремонті церков (Manning 1972, р. 23–24). Певною мірою це свідчить про те, що вони не були впевнені в постійності тогочасної релігійної позиції королеви. Відповідно будь-які внески католицьких парафіян можуть трактуватися як інвестування в майбутнє католицизму, а не пряма підтримка англіканської церкви.

На основі вищевикладеного можна стверджувати, що ідея політичного неспротиву англійських католиків була викликана обережною релігійною політикою Елізабет I Тюдор та її симпатією до католицизму. Слід зазначити, що це також значною мірою зумовлювалось попереднім запобіганням королевою виступу католицької знаті через постійний перерозподіл владних повноважень у графствах. Зрештою для молодшого покоління англійської католицької спільноти традиції релігійного життя передреформаційної Англії були чужими (Neale 1958, р. 59–84). На цьому етапі воно виступало за мирне співжиття з королівським двором. В основі тодішньої релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму» лежав принцип вибраного критицизму. Наприклад, предметом дискусії виступали питання віри і церкви, при цьому не порушувалась проблема політичного курсу королеви.

З одного боку, є усі підстави для припущення, що Елізабет I Тюдор протягом 1550–1560-х рр. будувала власну релігійну політику, враховуючи наявність двох досить потужних течій у країні

– протестантизму та католицизму, не надаючи абсолютної переваги жодній із них. З іншого боку, можемо констатувати, що тверда позиція уряду проти католицизму простежувалась вже у першому парламенті. Підтвердженням цього виступають Акт про введення єдиного порядку богослужіння та Акт про королівську Супрематію. Згідно першого католицької спільноті заборонялося використовувати будь-які легальні аргументи чи виправдання з метою уникнення відвідування державної церкви Англії. Порушення каралися штрафом у розмірі не менше дванадцяти пенсів на тиждень (Elizabeth's Act of Uniformity 1559 1896). Зрештою присяга, яка містилася в Акті про королівську Супрематію, поклала початок процесу недопущення англійських католиків до вищих релігійних та світських посад, зокрема університетських (Elizabeth's Supremacy Act 1559 1896). Ключовим є те, що всі майбутні закони проти відступників (католиків) базуватимуться на цих двох Актах.

Не зважаючи на вищевикладені факти, які свідчать про тверду позицію уряду, спрямовану проти англійських католиків, більшість із них і надалі прагнула вірно служити королеві та при цьому зберігати свою віру, а бунт і спротив вони вважали згубним для католицької спільноти. Яскравим прикладом цього виступає Північне повстання 1569 р. Воно було ініційоване графами-католиками Нортумбеерленда та Уестморленда у відповідь на посягання на їхній соціальний статус і релігійну позицію з боку влади (The Seminary Priests: A Dictionary of the Secular Clergy of England and Wales, 1558–1850, vol I Elizabethan 1558–1603 1969). Можемо простежити, що в результаті це повстання не продемонструвало нічого іншого, окрім як слабкості та неорганізованості англійської католицької спільноти. Крізь призму цього бачимо, що в кінці 50-х рр. XVI ст. в англійських католиків не було організованого лідерства, здатного сформувавши серйозну опозицію (Dillon 2002, p. 116). Про це також свідчить католицька фракція (партія), що складалася із католицьких перів, єпископів і шляхти, сформована ще після смерті Мері I Тюдор. Вона характеризувалась браком лідерства та неясністю у визначенні цілей. При цьому більшість її членів були прибічниками конформізму, що можна співставити з ідеями лувеністів. Проте, у результаті кризових моментів, які, як правило, зумовлювались невдачами в досягненні придворного впливу та подорожами на континент, у ході яких відбувались зустрічі із англійськими емігрантами і членами єзуїтських місій, у католицької фракції виникала ностальгія за дореформаційним релігійним життям. Це означає, що поступово на кінець 60-х рр. XVI ст. в англійської католицької спільноти постала необхідність зміни власної тактики. Відповідно лувеністи вже були не в змозі пропонувати ідеї, які б відповідали поточній ситуації в країні.

У лютому 1570 р. папа Пій V видав буллу «*Regnans in Excelsis*», де Елізабет I було звинувачено в ересі, піддано анафемі, а її підданих католицьких парафіян – звільнено від будь-якого підданства (*Regnans in Excelsis Excommunicating Elizabeth I of England 1570*). Уже через рік розпочався новий етап розвитку релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму», що продовжувався до 1588 р. Можемо припустити, що вищезгадана подія мала значний вплив на трансформацію тактики англійських католиків, вона радше стала її рушійною силою. Проте, папську буллу 1570 р. не було оприлюднено публічно. Відповідно чимала кількість католиків мала сумніви, чи в дійсності папа Пій V видав її. Певна річ, цей документ покликаний був вирішити остаточно проблему для відступників (католиків), надавши їм дозвіл ігнорувати королеву у питаннях віри та сприяти швидкому відновленню на англійських землях істинної релігії через вторгнення католиків із континенту. Проте, у дійсності папська булла додала значно більше плутанини, ніж ясності для них. У контексті цього доречно погодитись із думкою директора Інституту Святого Томи Аквінського та настоятеля домініканців у Києві П. Балого, що в Англії в зазначений період цей документ не міг мати великого впливу на католиків, оскільки останні, прийнявши нову владу, прагнули підтримувати добрі стосунки з нею, зберігаючи при цьому свої безсмертні душі (*Queen Elizabeth and Pope Pius V 2019*). Іншими словами, англійська католицька спільнота була вимушена адаптуватися до умов, що склалися, так як королівський уряд не бачив різниці між особистим спілкуванням з Богом та здійсненням особистої служби на користь держави.

Для наступного етапу розвитку релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму» характерний перехід до активних дій в організації католицької спільноти. Найвизначнішими полемістами в окреслений період були Н. Сендерс, Р. Бристоу, Д. Леслі.

Слід наголосити на тому, що для англійських католиків надалі актуальним залишалось питання політичної лояльності до королеви-протестантки. Свідченням цього є те, що більшість католицьких богословів ігнорувала у своїх доробках проблему відлучення Елізабет I Тюдор від церкви (*Calendar of State Papers of letters and state papers relating to English affairs of the reign of Elizabeth 1587–1603 1899*, p. 120).

В окреслений період серед англійських католиків значно посилюється критицизм, який на попередньому етапі мав вибраний характер. Англія все частіше трактувалася католицькими богословами як макіавеллівська держава, де ігноруються справедливі закони та католицька віра (Allen 1914, р. 52). Проте, серед них не було єдності щодо того, на кому лежить відповідальність за цю ситуацію. Одні богослови звинувачували королівських радників, а інші – безпосередньо Елізабет I (Calendar of State Papers and Manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice and other libraries of Northern Italy 1581–1591 1894, р. 136). При цьому їм вдалося дійти згоди щодо розробки спеціальних інструкцій, котрі визначали процедуру здійснення обрядів окремих Святих таїнств, зокрема хрещення та подружжя.

Вищезгадана папська булла, не зважаючи на безініціативність англійських католиків стосовно її наслідкування, поставила останніх під прямий удар з боку королівської влади, посиливши їхнє переслідування. Проте, можемо простежити, що церковні комісії, суди та інші відповідальні особи не були ані об'єднаними, ані прозорими, у здійсненні окремих законів про відступництво. Сама система не була досконалою. Наприклад, не було центральної урядової особи, яка б стежила за прийняттям верховної присяги. Відповідно це дозволило частині католиків проникнути до посадових чинів в обхід Акту про Супрематію (Youngs 1971, р. 129–131). Попри це посилення законів проти відступництва зумовлюється прийняттям Акту проти Примирення з Римом у 1581 р. Згідно нього передбачалися штрафи та ув'язнення за спів, промовляння та навіть слухання католицької меси. Окрім цього, зростав розмір штрафу за невідвідування державної церкви, який у цей час становив двадцять фунтів на місяць (Strype 1824, р. 120).

Не менш важливою була королівська прокламація від 1582 р., згідно якої католицькі священики, що прибували до Англії, англійські студенти, що навчалися в духовних семінаріях закордоном, вважалися зрадниками (Lane 2015, р. 176). Доповнення до неї від 1585 р. передбачало фізичну присутність католицького священика на території Англії як зрадницький злочин (Calendar of State Papers of letters and state papers relating to English affairs of the reign of Elizabeth 1587–1603 1899, р. 148). Можемо стверджувати, що закони проти відступництва сформували собою систему стримування (де-факто придушення) релігійної діяльності англійських католиків.

На основі вищевикладеного бачимо, що в окреслений період католицизм становив зовнішню загрозу для Англії, відповідно будь-які його прояви вважалися зрадницьким злочином. Аналізуючи «Державу Ластера», можемо простежити, що його «автори» не підтримують королівську владу у її зарахуванні всіх «папістів» до кола зрадників (Leicester's Commonwealth: The Copy of a Letter Written by a Master of Art of Cambridge (1584) and Related Documents 1985, р. 115). Річ у тому, що на той період англійські католики обстоювали ідею про необхідність розрізняти політичну лояльність до свого монарха та держави як громадян і відданість своїй церкві. Відповідно можемо стверджувати, що на цьому етапі католицька спільнота прагнула встановлення віротерпимості в країні. Більше того, у «Державі Ластера» англійські католики ідентифікуються як піддані Елізабет I Тюдор (Leicester's Commonwealth: The Copy of a Letter Written by a Master of Art of Cambridge (1584) and Related Documents 1985, р. 107). Це свідчить про те, що останні все ще прагнули не допустити громадянської війни та наростаючої зовнішньої небезпеки.

Попри доволі обережну та конформістську позицію, англійські католики в окреслений період мали сподівання на спадкоємця королівського престолу, який би сповідував католицизм. Так як на цьому етапі придворна католицька фракція мала мінімальну можливість впливати на політичну ситуацію в країні, це можна трактувати чи не єдиною перспективою для неї (Shorneу 1996, р. 50). Проте, такі фактори, як страта Марії Стюарт і розгром іспанської Армади остаточно підірвали сподівання католицьких богословів на швидке повернення Англії в лоно католицизму.

Не були успішними і єзуїтські місії на території Англії, передбачені папською буллою 1570 р. Річ у тому, що місіонерській діяльності бракувало активності та ефективності. Підтвердженням цього є те, що єзуїти, як правило, надавали перевагу відносно мирним південним графствам, уникаючи загрози небезпеки на півночі. Зрештою місіонери переважно орієнтувались на представників джентрі, ігноруючи інші прошарки католицької спільноти. У контексті цього можна погодитись із концепцією «сеньйоріального католицизму», яка належить вищезгаданому досліднику Дж. Боссі (Bossy 1962, р. 58).

У 90-х рр. XVI ст. посилювалось стримування діяльності католиків з боку королівської влади. Підтвердженням цього виступає Акт проти папістських відступників 1593 р (Jones 1982, р. 84). Влада прагнула повільно знищити усі свободи для католиків, а фінансовий і правовий примус при цьому зробити буденністю. У цей період також починається третій (фінальний) етап розвитку релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму». Він був зумовлений головним

чином розколом католицького руху в країні. Як результат у середині 90-х рр. XVI ст. виникає новий ідеологічний центр. В основі його діяльності лежала опозиція до єзуїтів, що була зумовлена впливом подібних настроїв французьких католиків (MacCulloch 1991, р. 17). Також є усі підстави для припущення, що така позиція була спровокована неефективністю єзуїтської місії в південних графствах.

Новий ідеологічний центр, окрім антиєзуїтського спрямування, базувався на принципах лояльності до королеви-протестантки та критики вчення про світську владу папи. Бачимо абсолютно новий аспект у релігійно-політичній доктрині «англійського католицизму». Річ у тому, що серед лідерів цього антиєзуїтського руху світська влада папи вважалася смертельним гріхом, який був згубним для всієї католицької спільноти (Bossy 1962, р. 72).

У кінці 90-х рр. XVI ст. один із головних лідерів англійських єзуїтів Парсонс та його прибічники повертаються до вищезгаданих ідей лувеністів. Однак, на цьому етапі вони чітко бачать Англію як державу трьох конфесій: англіканської, пуританської та католицької. При цьому вони вважають католицьких священиків, що стали жертвами гонінь, мучениками за віру, а не зрадниками. Окрім цього, Парсонс та його прибічники продовжували кооперацію з єзуїтами в Іспанії та Римі, таким чином плекаючи сподівання на політичний спротив та поступове відновлення в Англії єдиної католицької релігії із дореформаційним порядком. Зрештою вони захищали вчення про світську владу папи.

Таким чином, ранній період правління Елізабет I Тюдор був для католицької спільноти, котра, цілком ймовірно, становила лише двадцятку частину від всього населення, часом спостережень та невпевненості в постійності релігійної позиції королеви. Протягом 1559–1570-го рр. релігійно-політична доктрина «англійського католицизму» базувалася на принципах неспротиву та вибраного критицизму та характеризувалася відсутністю лідерства, здатного сформувавши серйозну опозицію. В окреслений період королівська влада з огляду на загрозу громадянської війни та зовнішньої небезпеки, у яку було втягнуто Англію, займала обережну позицію у відношенні до католицької спільноти. Проте, вона одразу мала на меті обмежити релігійну свободу останньої, так як не бачила різниці між виконанням закону Божого та закону державного. Наступний етап розвитку релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму», що охоплює 1570–1580-ті рр., був зумовлений, як і безрезультатністю попередньої тактики, так і відлученням папою Пійєм V Елізабет I Тюдор від церкви та звільненні католицьких підданих від лояльності до неї. Для нього характерні посилені критицизм, прагнення встановлення віротерпимості, сподівання на спадкоємця королівського престолу, який би сповідував католицизм, а також поширення в країні єзуїтських практик. В окреслений період королівська влада розпочала стримування (придушення) релігійної діяльності англійських католиків, вбачаючи в них потенційну загрозу для стабільності держави, свідченням чого є закони проти відступництва, які не завжди були доречними та ефективними. Фінальний етап розвитку релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму» характеризується розколом у середині католицького руху в Англії. Він відповідно, з одного боку, базується на антиєзуїтських принципах та критиці вчення про світську владу папи, а з іншого – на ідеях організації країни як держави трьох конфесій, кооперації з єзуїтами в Іспанії і Римі та сподіваннях на політичний спротив та поступове відновлення в Англії єдиної католицької релігії із дореформаційним порядком. Перспективами подальших досліджень є з'ясування причин поразки англійських католиків під час пізньої Реформації та порівняння релігійно-політичних поглядів англійської католицької спільноти, католиків на континенті, прибічників Англіканської церкви і прихильників радикальної протестантизації країни (пуритан).

Список джерел та літератури **References**

- Act of Supremacy 1559, 1896. [Online]. Available from: <http://www.legislation.gov.uk/aep/Eliz1/1/1/introduction>.
- ALLEN, W., 1914, A true, sincere and modest defence, of English Catholiques that suffer for their faith both at home and abroad against a false, seditious and slanderous libel intituled; The execution of iustice in England. Vvherein is declared, hovv vniustlie the Protestants doe charge Catholiques vvith treason ... Rouen: Parsons' press.
- BOSSY, J., 1962, The character of Elizabethan Catholicism. Past and Present. 21 (8), 39–59.
- BUCKLE, J., 2011, History of civilization in England. Cambridge University Press, 1, 15–72. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9781139094528>.

- BURNET, G., 1679, The history of the reformation of the Church of England. The first part of the progress made in it during the reign of K. Henry the VIII. London: Printed by T. H. for Richard Chiswell.
- Calendar of State Papers and Manuscripts, relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice, and the other libraries of Northern Italy, 1581–1591, 1894. London: ed. by H. F. Brown.
- Calendar of State Papers of letters and state papers relating to English affairs of the reign of Elizabeth, 1587–1603, 1899. London: ed. by H.F. Brown.
- DICKENS, A., 1964, The English Reformation. London: Batsford Books.
- DILLON, A., 2002, The Construction of Martyrdom in the English Catholic Community, 1535–1603. Burlington, VT: Ashgate.
- Elizabeth's Act of Uniformity 1559, 1896. [Online]. Available from: <http://history.hanover.edu/texts/engref/er80.html>.
- HAIGH, C., 1982, The recent historiography of the English Reformation. The Historical journal. 25 (4), 995–1007.
- JONES, N., 1982, Faith by Statue: Parliament and the Settlement of Religion, 1559. London: Royal Historical Society.
- LANE, M., 2015, 'Of Whims and Fancies': A Study of English Recusants under Elizabeth, 1570–1595. LSU Master's Theses. 4240. [Online]. Available from: https://repository.lsu.edu/gradschool_theses/4240?utm_source=repository.lsu.edu%2Fgradschool_theses%2F4240&utm_medium=PDF&utm_campaign=PDFCoverPages.
- Leicester's Commonwealth: The Copy of a Letter Written by a Master of Art of Cambridge (1584) and Related Documents, 1985. [Online]. Available from: <http://www.dpeck.info/write/leic-comm.pdf>.
- MACCULLOCH, D., 1991, The myth of the English Reformation. Journal of British Studies. 30 (1), 1–19.
- MANNING, R., 1972, Elizabethan Recusancy Commissions. The Historical Journal. 15 (1), 23–34.
- Muller, A., 2020. The Excommunication of Elizabeth I: Faith, Politics, and Resistance in Post-Reformation England, 1570–1603. Leiden: Brill, p. X.
- NEALE, J., 1958, The Elizabethan Political Scene. Essays in Elizabethan History, 13 (2), 59–84.
- PECK, L., 1982, Northampton: Patronage and Policy at the Court of James I. Winchester, Mass: Allen & Unwin.
- Queen Elizabeth and Pope Pius V. [Online]. Available from: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwi7m7DQg7GEAXCgv0HHbdgCI4QFnoECBMQAQ&url=https%3A%2F%2Frisu.ua%2Fkoroleva-yelizaveta-i-papa-piy-v_n108438&usq=AOvVaw0V6oIFDhRc09pJ-LYOsVaV&opi=89978449.
- READ, C., 1964, The Tudors: Personalities and Practical Politics in Sixteenth Century England. N.Y.: W.W. Norton and Company.
- Regnans in Excelsis Excommunicating Elizabeth I of England 1570. [Online]. Available from: <http://www.papalencyclicals.net/Pius05/p5regnans.htm>.
- SCULLY, R. E., 2011, Into the Lion's Den: The Jesuit Mission in Elizabethan England and Wales, 1580–1603. St. Louis: The Institute of Jesuit Sources, p. XV.
- SHORNEY, D., 1996, Protestant Nonconformity and Roman Catholicism: A Guide to Sources in the Public Record Office. PRO Readers' Guide. London: PRO Publications.
- SMITH, F. E., 2022. Transnational Catholicism in Tudor England: Mobility, Exile and Counter-Reformation, 1530-1580. Oxford: Oxford University Press, p. XV.
- STRYPE, J., 1824, Annals of Reformation and Establishment of Religion, and Other Various Occurrences in the Church of England, during Queen Elizabeth's Happy Reign: in 4 vols. Oxford: Clarendon Press.
- STRYPE, J., 1721, Ecclesiastical memorials, relating chiefly to religion, and the reformation of it and the emergencies of the Church of England under King Henry VIII., King Edward VI., and Queen Mary I., with large appendixes, containing original papers, records, [etc.]. Oxford: Clarendon Press.
- The Seminary Priests: A Dictionary of the Secular Clergy of England and Wales, 1558–1850, vol I Elizabethan 1558–1603, 1969. Durham, UK: Northumberland Press.
- TRIMBLE, W., 2001, Catholic Laity in Elizabethan England, 1558–1603. Cambridge: Harvard University Press.
- YOUNGS, F., 1971, Definitions of Treason in an Elizabethan Proclamation. The Historical Journal. 14 (4), 3–47.

Англійська католицька спільнота та її релігійно-політичні погляди за правління Елізабет I Тюдор (1558–1603 рр.)

У статті проаналізовано релігійно-політичну доктрину «англійського католицизму» протягом 1558–1603 рр. Актуальність теми полягає в тому, що на сучасному етапі в британській історичній науці неоднозначно представлені результати Реформації стосовно появи в країні різномірних течій релігійної нетерпимості, релігійно-політичних поглядів католицької спільноти, а також дискусійною залишається проблема взаємовідносин королівської влади із нею.

У ході дослідження на основі наявних наукових публікацій із теми та документів, які відображають точку зору англійських католиків на різноманітні проблеми було проаналізовано витоки релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму». Також вдалося визначити, чим зумовлювались ті чи інші ідеї, наприклад, політичного неспротиву та вибраного критицизму, католицької спільноти. Було зосереджено увагу на проблемі ставлення королівської влади до католиків на різних етапах. Вдалося визначити причини позиції королівського двору у відношенні до останніх. Було також зроблено акцент на тому, який вплив вона мала на тактику католицької спільноти.

Вдалося з'ясувати, у зв'язку з чим була пов'язана поступова трансформація релігійно-політичної доктрини «англійського католицизму». Було проаналізовано також подальшу зміну позиції королівської влади у відношенні до католиків.

Окремий акцент було зроблено на поглядах англійської католицької спільноти та їхніх відмінностях у результаті розколу в середині неї. Також було встановлено, які принципи католиків залишалися незмінними протягом усього правління Елізабет I Тюдор та з'ясовано, чим це було зумовлено.

Вдалося визначити перспективи подальших досліджень, які полягають у з'ясуванні причин поразки англійських католиків в результаті пізньої Реформації та порівнянні релігійно-політичних поглядів англійської католицької спільноти із принципами, яких дотримувались католики на континенті, тактикою прихильників радикальної протестантизації країни та позицією прибічників Англіканської церкви.

Ключові слова: католицька спільнота, релігійно-політична доктрина, католицька фракція, королівська влада, відступництво, тактика.

Sofia Pobutska, MA in History, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Софія Побуцька, магістерка історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-9480-8899>

Received: 19.01.2024

Advance Access Published: March, 2025